

OPEN STAD|ENERGIEKE RUIMTE

Beleidsplan 2021-2024
Stichting Architectuur Instituut Rotterdam

5	-	Voorwoord
7	-	Missie De Rotterdamse architectuurcultuur Een breed cultureel platform Denken en doen Interconnectiviteit, innovatie en inclusie
10	-	Ambitie Open stad Energieke ruimte Naar een volgende fase in het stadmaken Werken aan een vitaal architectuurklimaat Opgaven plekken en initiatieven
13	-	Strategie Partners Onderstroom en bovenstroom verbinden Podium, werkplaats, collectie
15	-	Tijdslijn AIR
17	-	Programmering Podium 1. Rotterdam Architectuur Maand 2. Rotterdam Architectuurprijs 3. Stadsgesprek Werkplaats 1. Stadmakerscongres 2. Cultuuronderwijs 3. Platform 4. Ontwerpprijsvraag Collectie
23	-	Organisatie Personele organisatie Communicatie en publieksbereik Governance Financiën
29	-	Noten & Colofon Bijlage publieksgegevens

VOORWOORD

Architectuur is een publieke zaak voor alle Rotterdammers en een ontwikkelkracht voor de volgende collectieve opgave van de stad. Dat is waar AIR voor staat. Daarom werken we aan een vitaal architectuurklimaat en aan een cultuur van samen stadmaken. Het is onze missie om het gesprek over het ontwerp van de stad te openen voor een breed publiek en de brug te slaan tussen cultuur en stadsontwikkeling, tussen verbeelding en maken, tussen denken en doen.

AIR heeft de afgelopen decennia een breed cultureel platform opgebouwd en dit steeds opnieuw weten te vernieuwen in het licht van een voortdurend veranderende stad. De bijdrage van AIR heeft zeggingskracht vanwege de jarenlange betrokkenheid bij deze stad. We hebben kennis, ervaring en netwerken opgebouwd. We worden gewaardeerd om onze onafhankelijkheid, onze brede oriëntatie, onze openheid en om ons verbindende vermogen. AIR is interconnectief: het is hoe we werken en wie we zijn.

AIR initieert, organiseert en coördineert inhoudelijke activiteitenprogramma's, waaronder debat- en lezingenreeksen, workshops, expertmeetings, stadlabs, cultuuronderwijs, talentprogramma's, ontwerpcompetities, conferenties en festivals. Enkele voorbeelden hiervan zijn: de Rotterdam Architectuurprijs, het Stadmakerscongres, Rotterdam Architectuur Maand, lezingenreeksen als Over de Stad gesproken en diverse stadmakers-netwerken zoals de Van der Leeuwkring en het Platform Ruimtelijk Ontwerp en FreshAIR.

AIR wil zijn missie de komende jaren productief maken voor de volgende opgaven voor Rotterdam: een aantrekkelijke, duurzame en rechtvaardige stad. De stad staat voor een grote transitieopgave, daar moeten we allemaal aan bijdragen. Tegelijkertijd wordt Rotterdam steeds meer divers, dit vraagt om meer inclusief denken en doen. We willen op zoek naar de expertise en het enthousiasme om de volgende collectieve opgave voor Rotterdam te adressen. Daarbij is de connectie tussen grote stedelijke projecten en vele kleine initiatieven die in hun optelsom de ontwikkeling van Rotterdam belichamen belangrijk. We vatten dit samen tot onze ambitie voor de komende jaren: Open Stad|Energieke Ruimte.

AIR organiseert drie programmalijnen om daar aan te werken: een stedelijk podium van lokale én nationale betekenis, een werkplaats voor de open stad en een collectie van inzichten. De inhoud van het programma kent zijn oorsprong in onze missie en krijgt richting met onze ambitie voor de komende jaren en op de lange termijn. AIR verbindt daarbij abstracte stedelijke opgaven aan concrete plekken van betekenis, daagt netwerken van vernieuwers uit om nieuwe perspectieven te openen en betreft een breed en divers publiek bij het ontwerpgesprek over de stad. In dit beleidsplan zetten we uiteen hoe we daaraan willen werken.

Het team van AIR heeft er zin in.

Barbara Luns & Bas van der Pol
Directie AIR

MISSIE

Architectuur is een publieke zaak voor alle Rotterdammers en een ontwikkelkracht voor de volgende collectieve opgave van de stad. Dat is waar AIR voor staat. Daarom werken we aan een vitaal architectuurklimaat en aan een cultuur van samen stadmaken. Het is onze missie om het gesprek over het ontwerp van de stad te openen voor een breed publiek en de brug te slaan tussen cultuur en stadsontwikkeling, tussen verbeelding en maken, tussen denken en doen.

AMBITIE

AIR wil zijn programmering en netwerken de komende jaren inzetten voor een innovatief, duurzaam en inclusief Rotterdam. AIR wil Rotterdamse opgaven, initiatieven en ontwikkelingen samenbrengen en met verbeelding werken aan een gedeeld perspectief op de volgende collectieve opgave voor de stad. We vatten deze ambitie samen met: Open Stad|Energieke Ruimte.

STRATEGIE

AIR verbindt abstracte opgaven aan concrete plekken van betekenis en daagt netwerken van vernieuwers uit om aan perspectieven op de opgaven van de stad te werken. AIR organiseert drie programmalijnen: een stedelijk podium van lokale en nationale betekenis, een werkplaats voor de open stad en een collectie van inzichten.

MISSIE

Architectuur is een publieke zaak voor alle Rotterdammers en een ontwikkelkracht voor een aantrekkelijke, duurzame en rechtvaardige stad. Dat is waar AIR voor staat. Daarom werken we aan een vitaal architectuurklimaat en aan een cultuur van samen stadmaken. Het is onze missie om het gesprek over het ontwerp van de stad te openen voor een breed publiek en de brug te slaan tussen cultuur en stadsontwikkeling, tussen verbeelding en maken, tussen denken en doen.

De Rotterdamse architectuurcultuur

Rotterdam is een architectuurstad. Belangrijke gebouwen en grensverleggende stedenbouw maken dit fysiek tastbaar. Onze architectuur kan rekenen op een brede publieke belangstelling. De stad kent een omvangrijke ontwerpsector, van jonge starters tot de mondiale top. Oprichters, partners en medewerkers wonen vaak in Rotterdam, zijn opgeleid of geven les aan de TU Delft of de Rotterdamse Academie van Bouwkunst (RAvB) en tonen zich betrokken bij het publieke gesprek. De stad kent ook een rijke traditie in culturele instellingen die het denken over architectuur en het debat over de stad op een hoger plan brengen[1].

De wederopbouw is in belangrijke mate voorwaardenscheppend geweest voor dit architectuurklimaat. Het ruimtelijk vormgeven van de stad raakte verweven met zijn sociaalruimtelijke ontwikkeling, met experiment en vernieuwing en met een cultuur van samen de stad maken[2].

De wederopbouw was bovendien een echte collectieve opgave, een stadsproject waar ontwerpers, bestuurders, ondernemers en burgers in verschillende rollen gezamenlijk aan konden bijdragen.

De oprichting van Architecture International Rotterdam in 1982 past in deze traditie. De AIR manifestatie Kop van Zuid was erop gericht om het toekomstbeeld en de identiteit van Rotterdam opnieuw centraal te stellen in het werken aan de stad. Een reactie op het pragmatische idealisme van de stadsvernieuwing[3]. De manifestatie had een enorme impact en wist niet alleen een nieuw (internationaal) perspectief te openen, maar ook nieuwe netwerken te organiseren rond de volgende collectieve opgave voor Rotterdam: de sprong over de rivier.

Een breed cultureel platform

Onder de naam Architectuur Instituut Rotterdam gaat AIR na 2002 verder als een breed platform voor publiek gesprek. De werkwijze blijft onveranderd: nieuwe perspectieven openen en netwerken organiseren rond de volgende opgaven van Rotterdam. Vanaf dat moment is

dat de verdichting en de buitenruimte van de binnenstad. De oprichting van de Van der Leeuwkring datzelfde jaar en het manifest 'Ruimte voor Rotterdam' markeren de inzet van het nieuwe AIR. De kring verenigt Rotterdamse opdrachtgevers rond het motto privaat initiatief en publieke ruimte. AIR organiseert invloedrijke masterclasses door internationale Guest Urban Critics en inspireert met ontwerpende onderzoeken als Plug, Laboratorium Rotterdam en Decode Space! Met de realisatie van een Strand aan de Maas adresseren AIR, Stadsontwikkeling en Rotterdam Festivals het waterfront van de stad als opgave. Met het tijdelijk cultuurpodium 24Hofpoort zetten AIR en ZUS de kantorenleegstand op de agenda. Ook werkt AIR voortdurend aan een vitaal architectuurklimaat. Met architectuurlezingen en publieke debatten over onder andere de Lijnbaan, het Museumpark en de Kuip. Met Museum Rotterdam maakt AIR de televisieserie 'Verhalen van Staal en Steen' en tot 2017 organiseert AIR twaalf jaar lang de grootste Dag van de Architectuur in Nederland.

In 2014 vindt het eerste Stadmakerscongres plaats, in 2019 uitgegroeid tot dé jaarlijkse samenwerkplaats voor het stadmaken, met ruim 1500 deelnemers. (Inter)connectiviteit beschrijft daarbij niet alleen de werkwijze van AIR, het is ook de inhoudelijke agenda van dit congres. Het motto: iedereen maakt de stad. Dat wordt weerspiegeld in de grote inhoudelijke variëteit van het programma. Met twintig stadslabs tussen de opeenvolgende congressen slaagt AIR erin om dwars door de schalen en formele rollen heen, initiatiefnemers te betrekken bij het denken over de volgende opgaven van de stad.

Denken en doen

De bijdrage van AIR heeft zeggingskracht vanwege een jarenlange betrokkenheid bij Rotterdam. AIR heeft de afgelopen decennia een breed cultureel platform opgebouwd, maar wil en moet dit ook nu weer vernieuwen. Want als de Rotterdamse architectuurcultuur relevant

wil blijven, dan moet de stad ook blijven inspireren tot hoge kwaliteit, tot nieuwe ideeën, tot experiment en tot ruimtelijke antwoorden op de urgente maatschappelijke vraagstukken. Het is de ambitie van AIR om daar in de komende beleidsperiode naar op zoek te gaan, met nieuwe en vertrouwde programma's.

AIR is een relatief kleine instelling maar we streven onze missie met een grote ambitie na. Door te werken met omvangrijke mijlpaalprogramma's van lokale en (inter)nationale betekenis zoals de Rotterdam Architectuur Maand en het Stadmakerscongres willen we in de volgende periode het ontwerpgesprek opnieuw in het hart van de stad brengen. Met als doel een breed en inhoudelijk programma te verbinden aan een omvangrijk en gevarieerd publiek.

Met programmering door het hele jaar heen werken we aan een vitaal architectuurklimaat en aan de cultuur van samen stadmaken. Met een centrale rol voor het ontwerp. Dat is waar AIR in gelooft: dat ontwerp hét instrument is om het gesprek over de stad breed te voeren want: "ontwerpen doet iedereen die de brug slaat tussen denken en doen" [4]. De internationale ontwerpcompetitie European 15 'productive Rotterdam' was hiervan het afgelopen jaar het eerste aansprekende resultaat. In 2020 kan jong talent hierdoor met Rotterdamse opdrachtgevers aan de slag om vijf innovatieve woonopgaven te realiseren.

Interconnectiviteit, innovatie en inclusie

De kracht van AIR zit in de netwerken die de afgelopen decennia rondom de stedelijke vernieuwingsagenda zijn opgebouwd. Het is onze ambitie om de volgende opgaven voor de stad in deze netwerken te agenderen, verder te brengen en het denken en het doen open te stellen voor een breed publiek. Interconnectiviteit vormt een belangrijke conditie voor de volgende generatie architectonische innovaties die van betekenis zijn voor een duurzame en inclusieve stad.

AIR programmeert op het snijvlak van cultuur en stadsontwikkeling. We zijn open, samenwerkingsgericht en organiseren actief condities voor onze partners om goed te kunnen werken aan gezamenlijke activiteiten. We ontwikkelen voortdurend nieuwe programmavormen om onze missie verder te brengen. We hebben de inclusieve stad op de Rotterdamse agenda gezet door relevante inhoud te brengen, ontwerpmethoden te ontwikkelen en door rolmodellen uit de steeds meer diverse ontwerpsector uit te nodigen. Maar er is ook ambitie nodig. We zien dat in een stad met een toenemende culturele diversiteit niet iedereen automatisch onderdeel uitmaakt van het gesprek. Daar ligt nog altijd een belangrijke ambitie voor

de komende jaren.

De groei van de stad biedt kansen voor ruimtelijke en maatschappelijke ontwikkeling, maar het zet ook spanning op de cultuur van samen stadmaken. Dat heeft alles te maken met toegenomen financiële belangen, gentrificatie en druk op de ruimte. De ontwikkeling van de stad is met een fenomenen als 'unsolicited proposals' en gemeentelijke tenders ook een gesloten wereld, gevat in contracten en procedures. Dit zet het publieke denken op achterstand. Er ligt een belangrijke verantwoordelijkheid bij de netwerken van publieke en private partijen die werken aan Rotterdam om initiatieven te openen voor publiek gesprek. Interconnectiviteit, innovatie en inclusie starten bij de conditie van een Open Stad, waar ruimte is voor experiment, diversiteit en complexiteit. AIR wil zijn programmering, ervaring, kennis en netwerken inzetten om hier de komende jaren aan te werken. Op een nieuwsgierige, inspirerende en energieke wijze.

AMBITIE

AIR wil zijn programmering en netwerken de komende jaren inzetten voor een innovatief, duurzaam en inclusief Rotterdam. We vatten de opgaven die we daaronder verstaan en de conditie om hier aan te werken onder de titel van dit beleidsplan: Open Stad|Energieke Ruimte.

Instituties staan in het huidige tijdsgewricht onder druk. Er is wantrouwen naar politici, de media en naar de ander en er is twijfel over wetenschappelijke rapporten en – onderzoek, macht is versnipperd. Tegelijkertijd staan we voor ingrijpende transitie die vraagstukken opwerpen over de inrichting van de stad en transformatie van de gebouwde omgeving. We zullen met elkaar tot een collectieve aanpak moeten komen. Gemeenschappen zijn meer divers dan ooit. Mensen met gedeelde of juist sterk uiteenlopende dromen, verlangens en verwachtingen ontmoeten elkaar in een compact Rotterdam. Dat vraagt om een inclusief denken en doen.

AIR wil de expertise, de betrokkenheid en het enthousiasme die nodig zijn om deze opgaven in publiek gesprek te adresseren onder de loep te nemen. Daarbij spelen grote stadsprojecten en vele kleine initiatieven een betekenisvolle rol. Met Open Stad|Energieke Ruimte willen we hieraan werken.

Open Stad

De open stad is meer dan inclusief, het is de conditie waar we met ons programma aan bij willen dragen. Het gaat daarbij om complexiteit, diversiteit en experiment. In een open stad leven verschillende mensen goed met elkaar samen. Het is een rechtvaardige stad, spannend in zijn schaalverschillen. Het is een plek waar stedelijke innovatie de ruimte krijgt[5&6].

AIR wil werken aan nieuwe perspectieven op een inclusieve en rechtvaardige stad. Door kennis te ontsluiten, inspiratievol te programmeren en door diversiteit te representeren in de samenstelling van jury's en belangrijk te maken in ons uitnodigingsbeleid. We maken kennis met een nieuwe generatie via cultuuronderwijs en verbinden nieuwe netwerken aan de gekende. Zo brengen we een professionele dialoog op gang die op zichzelf ook inclusief is.

Het belang van het verder doordenken van de verbinding tussen cultuur, ontwerp en diversiteit was onder meer

voelbaar tijdens de memorabele ontmoeting tussen Britse architect Sir. David Adjaye en burgemeester Aboutaleb, tijdens het Stadmakerscongres 2018.

In het geven van vorm en expressie aan de inclusieve samenleving kan de Rotterdamse architectuurcultuur haar vermogen om te vernieuwen juist nu opnieuw productief maken. Vanuit die overtuiging organiseerden we, samen met Veldacademie en Harvard Graduate School of Design, 's werelds eerste masterclass Just City Design. De eerste resultaten ervan zijn gedeeld op het symposium Designing Community, dat we als onderdeel van de Rotterdam Architectuur Maand organiseerde. Onder leiding van Toni L. Griffin, Guest Urban Critic op het Stadmakerscongres van 2017. deze lijn trekken we door.

Energieke Ruimte

Vanuit het begrip Energieke Ruimte verkennen we de ontwikkelkracht van het ontwerp voor het genereren van nieuwe perspectieven op de ruimtelijke impact van transitieopgaven. Technische innovatie grijpt in op onze leefomgeving: windmolens op zee, zonnevelden in het open landschap, waterberging. Ook dichterbij huis: van het gas af; persoonlijke energieopwekking; beter en meer isoleren; elektrisch rijden en hubs, véél hubs! Voor slimme mobiliteit, voor elektriciteit en voor afvalscheiding. Daarmee verandert er ook voor stadsbewoners veel in hun eigen omgeving. Het is van groot belang om vanuit lokale coalities en in netwerkverband aan deze transitie te werken, van een doortastend Deltaprogramma lijkt vooralsnog geen sprake. AIR wil daarom in deze periode concrete Rotterdamse opgaven ontwerpend onderzoeken met de bij ons betrokken netwerken en het brede publiek.

Naar een volgende fase in het stadmaken

Iedereen kan in verschillende rollen bijdragen aan de ruimtelijke en maatschappelijke ontwikkeling van Rotterdam, dat is de overtuiging en ook de opgave die AIR introduceerde met stadmaken. De crisisjaren en de opkomst van sociale media hebben een emancipatie teweeggebracht van de zogenaamde bottom-up

initiatieven. In Rotterdam heeft AIR de verbinding gemaakt tussen deze beweging en de institutionele partijen die de stad 'van boven' ontwikkelen. Stadmaken gaat in Rotterdam voorbij de schijntegenstelling tussen bottom-up en top-down. Het verbindt beide werelden en activeert: iedereen maakt de stad! In het licht van de nieuwe Omgevingsvisie wint het stadmaken aan betekenis. Tegelijk is het niet vanzelfsprekend. Met de groei van de stad neemt ook de druk op ruimte, op de agenda's van mensen en op de speelruimte voor co-creatief werken toe. AIR wil het stadmaken juist nu productief maken voor de goede groei van Rotterdam.

We organiseren een lerend proces waarbij abstracte opgaven gespiegeld worden aan concrete initiatieven en plekken in de stad. Daarbij proberen we de abstractie van de opgaven zo concreet mogelijk te maken, samen met actieve inwoners, betrokken beleidsmakers, marktpartijen. Zodat steeds helderder wordt wat de rol van iemand kán zijn.

AIR is ervan overtuigd dat in de verbeeldingskracht en het analytisch vermogen van het ontwerp de sleutel ligt om gezamenlijk aan deze opgaven te werken. Ontwerp maakt complexe transitieën voorstelbaar en creëert begrip en engagement. Ontwerpers helpen het draagvlak creëren dat zo hard nodig is om voorbij de vernieuwers ook de vroege meerderheid van mensen een bijdrage te laten leveren in het zoeken naar oplossingen. Geïnspireerd door Alexander D'Hooghe, Guest Urban Critic 2019 en leefbaarheidsintendant voor de stad Antwerpen: "Al samen schetsend van wat zou kunnen zijn, beginnen agenda's te matchen en mensen elkaar te begrijpen. Zo kan ontwerp, mits we goede ontwerpers betrekken, verschillende kennisdomeinen bij elkaar brengen"[8]. Een uitstekende samenvatting van onze ambitie voor de volgende fase van het Stadmaken in Rotterdam.

Werken aan een vitaal architectuurklimaat

De vitaliteit van het Rotterdamse architectuurklimaat is niet vanzelfsprekend, er moet voortdurend aan gewerkt worden. Het is een kerntaak van AIR om de kwaliteit van goed ontwerp te blijven agenderen, ook als doel op zichzelf. Er is in Rotterdam een voortdurende onderstroom van nieuwe ideeën, concepten, experiment en verbeelding voelbaar. AIR wil deze zichtbaar maken en een stevig stedelijk podium bieden. AIR wil werken aan de kansen voor jong talent en goed opdrachtgeverschap stimuleren.

Opgaven, plekken en initiatieven

In de Rotterdamse opgaven die richting geven aan het

programma van AIR onderscheiden we verschillende niveaus: de abstracte transitieopgaven; concrete ruimtelijke ontwikkelingen op het schaalniveau van Rotterdam; en plekken, gebieden en initiatieven waar de opgaven van de stad zich manifesteren.

AIR heeft de volgende opgaven en initiatieven verkend:

Energietransitie/klimaatadaptatie

Met het Rotterdamse Klimaatakkoord als onderlegger zijn het afgelopen jaar belangrijke stappen gezet op het gebied van de energietransitie. Rotterdam wil met twaalf wijken versneld van het gas af. AIR stimuleert de kennisuitwisseling tussen verschillende disciplines en partijen die het net beheren. AIR brengt deze partijen samen en verbindt ze aan een gedeelde opgave. Samen met Vereniging Deltametropool en Rotterdams Weerwoord.

Ademruimte

Rotterdam bruist! De verdichting van de binnenstad zet door en City Lounge gaat naar een volgende fase. AIR gaat met de stadslabs in de binnenstad, ondernemers, Stadsontwikkeling en marktpartijen op zoek naar slimme oplossingen voor een gezonde binnenstad die naast reuring ook voldoende rust, groen en ademruimte kent.

Citytech

Gebruikersdata, het meten van stromen, robotisering, nieuwe technieken in de bouw en de opmars van de zogenaamde platformeconomie; het zijn allemaal voorbeelden van de technologisering van de stad. AIR en V2, hét Rotterdamse lab voor 'unstable media' verkennen de ruimtelijke opgave van deze technologisering met Rotterdamse ontwerpers, burgers en bedrijven.

Verbinden en verdichten

Het Rotterdamse mobiliteitssysteem, ooit ingericht op de auto, verandert. Met de nieuwe verstedelijkingsvisie zet Rotterdam in op de ontwikkeling van een compacte stad rond bestaande en nieuwe mobiliteitsknoopen. Kleinschalig experimenten zoals de Mobility Challenge Hoogkwartier en het lab Alexanderknoop bieden inspiratie en inzichten. AIR organiseert op het stedelijke en regionale schaalniveau het ontwerpgesprek over deze opgaven en brengt groot en klein samen, samen met de Van der Leeuwkring.

Nationale Prestatie Rotterdam Zuid

Rijk, gemeente en marktpartijen werken sinds 2010 binnen het Nationaal Programma Rotterdam Zuid (NPRZ) aan onderwijs, werk en wonen op Zuid. Ontwerpers maken

hier niet structureel onderdeel van uit. AIR wil de 'P' van het NPRZ laden als een prestatie van nationale betekenis. Samen met het Platform Ruimtelijk Ontwerp.

Rechtvaardige stad

De groei van de stad zet druk op betaalbare werkplekken, basisvoorzieningen zoals de huisarts en de toegankelijkheid van de stad voor bewoners. Op Zuid is er grote moeite om het woonprogramma van het NPRZ tot uitvoering te brengen. Met corporaties, marktpartijen en stadmakers op Zuid gaat AIR op zoek naar ruimte, met de mensen die het aangaat én zij die eróver gaan.

Stedelijk wonen

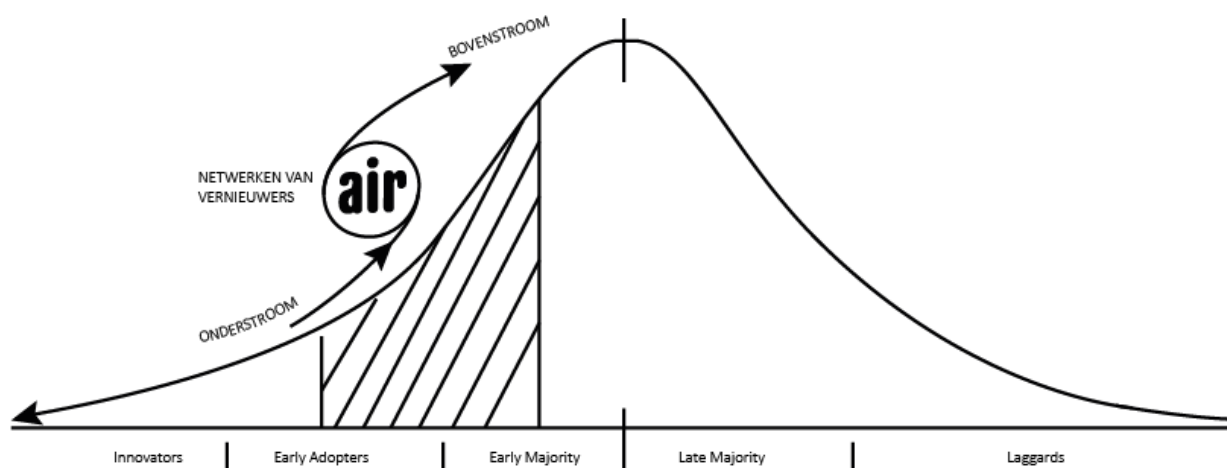
Rotterdam wil 50.000 woningen bouwen en kiest voor een compacte stad. Met European 15 en het programma 'Over wonen gesproken' verkent AIR de kwalitatieve opgave voor de duurzame woon- en werkmilieus van de toekomst. Welke woonvormen, -typen en milieus heeft Rotterdam nodig? AIR organiseert internationale kennisuitwisseling en ontwerpdenken rond de locaties Brainpark, Vierhavenblok, Visserijplein en het hart van IJsselmonde. Samen met de gemeente Rotterdam.

Buitenstad

Met de groei van de stad en de verdichting van de binnenstad verandert ook het perspectief op de stadsranden. Door de maatschappelijke en ruimtelijke opgaven waar naoorlogse wijken als Pendrecht, IJsselmonde, Reyeroord en Prinsenland mee kampen in samenhang te bekijken, ontstaan nieuwe oplossingen en kansen om stad te maken. AIR haalt de studies van de Van der Leeuwkring en Panorama Lokaal naar boven en organiseert een stedelijke kennisuitwisseling.

STRATEGIE

AIR koppelt abstracte opgaven aan concrete plekken van betekenis, daagt netwerken van vernieuwers uit om nieuwe perspectieven te openen op de opgaven van de stad en betreft een breed en divers publiek bij het ontwerpgesprek daarover. Daarom organiseren we een stedelijk podiumprogramma van lokale én nationale betekenis, een werkplaats voor de open stad en een collectie van inzichten.

AIR heeft in Rotterdam het overzicht, weet wat er speelt en kan door de schalen heen signaleren welke plekken, initiatieven en ontwikkelingen de actuele kansen en opgaven van de stad weerspiegelen. Om onze rol goed te kunnen nemen is het belangrijk om zicht te hebben op nieuwe ideeën en concepten en om toegang te hebben tot kennis en tot de processen die de ontwikkeling van de stad bewegen. AIR is tegelijk ook een relatief kleine instelling. Daarom moeten we slim samenwerken, we organiseren netwerken van vernieuwers om ons heen en hebben partners nodig die ons beschouwen als betrouwbaar en inspirerend. We programmeren op de locatie, het moment en met het publiek dat past bij de inhoud die centraal staat. AIR kiest daarom voor zowel een eigen werkplaats én programmering op vele plekken in de stad. Onze organisatie is ingericht in lijn met deze strategie.

We benutten de innovatiecurve van Rogers om onze strategische partnerschappen en onze doelgroepenbenadering te organiseren en onze programma-mix in te richten. We positioneren AIR in dit model als connector tussen de 'early adopters' en de 'early majority', in onze termen als agenderend en verbindend platform tussen een 'onderstroom' van nieuwe ideeën, concepten en experimenten en de 'bovenstroom' waar deze getoond, besproken en benut kunnen worden door (de voorlopers onder) het brede publiek.

Partners

AIR moet op de hoogte zijn van wat er speelt in de onderstroom: de nieuwste onderzoeken, wetenschappelijke inzichten, concepten, ideeën en de stedelijke initiatieven, beleidsplannen en ontwikkelingen. Dat vraagt om een goede mix van programmapartners en expertise. AIR werkt daarom actief samen met de gemeente Rotterdam, Vereniging Deltametropool, Veldacademie, V2, de Rotterdamse Academie van Bouwkunst en de TU Delft en onderhoudt goede contacten met de IABR. Partners met wie we het brede publiek bereiken zijn Rotterdam Festivals en Bibliotheek Rotterdam. Met Vers Beton en Open Rotterdam weten we dat in de digitale wereld te organiseren. In het hart van onze partnerschappen zitten onze platforms: de Van der Leeuwkring, het Platform Ruimtelijk Ontwerp en de jonge professionals in het FreshAIR netwerk.

“Activiteiten die onder- en bovenstroom verbinden zijn cruciaal voor de stad en voor Rotterdam om zich internationaal te blijven onderscheiden als architectuurstad”[9].

Werkgroep Architectuur, IABx On Culture

Onderstroom en de bovenstroom verbinden

De essentie van onze werkwijze is het organiseren van activiteiten die de onderstroom en de bovenstroom verbinden. Met activiteiten als het Stadmakerscongres, het festivalhart van de Rotterdam Architectuur Maand en de doorlopende lezing- en debattenreeksen weten we dat concreet te maken. Onze partners spelen daarbij een belangrijke rol, zowel in de voorbereiding als in de uitvoering van activiteiten. Zo kent het Stadmakerscongres ruim dertig programmapartners. We organiseren het programma langs drie lijnen: een breed stedelijk podium van lokale én nationale betekenis; een werkplaats gericht op kennisuitwisseling en het genereren van nieuwe perspectieven met netwerken van vernieuwers; en een digitale collectie van inzichten.

Podium

Het Podium gebruikt AIR om het hele jaar door publieksactiviteiten te organiseren. Activiteiten waarmee we onderzoek, innovatie en experiment met een groter en meer divers publiek delen en bespreken. Dit is één van de manieren waarop we de onderstroom verbinden aan de bovenstroom. Voor het Podium zoeken we plekken die passen bij het onderwerp, het netwerk en de maat en schaal van het publiek. Sinds AIR is verhuisd naar Charlois, programmeren we zoveel mogelijk stadsgesprekken op Zuid.

Werkplaats

Met het Werkplaatsprogramma zetten we in op de kracht van het ontwerp. We zijn ervan overtuigd dat we de complexiteit van de opgaven waar we voor staan vertaalbaar, bespreekbaar en inzichtelijk kunnen maken via ontwerp. Het ontwerp maakt het mogelijk ontwikkelingen niet alleen te bevragen maar in een nieuw perspectief te plaatsen en processen open te breken. Ontwerpen is een genereuze manier om de dialoog aan te gaan [7], om een ontwerpgesprek te voeren. Het gaat niet alleen om het analyseren van vraagstukken maar ook om het naar voren schuiven van nieuwe denkrichtingen en oplossingen.

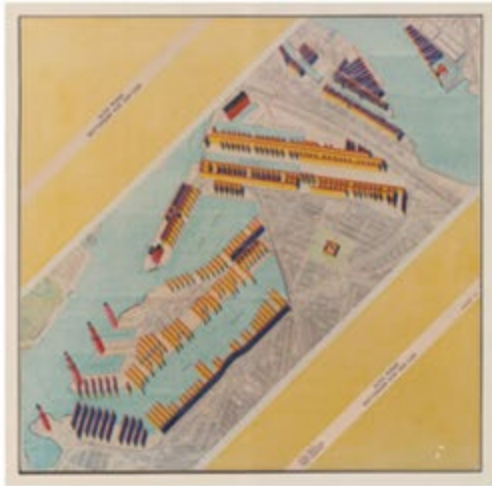
We organiseren deze programmalijs op vele plekken in de stad, de eigen werkplaats van AIR neemt daarbij wel een belangrijke plaats in. Hier werken we met netwerken van vernieuwers voortdurend aan de opgaven van de stad. De praktijk van stedelijke ontwikkeling is traag en omgeven met belangen en risico's. De eigen werkplaats van AIR biedt daarom een veilige omgeving aan deelnemers om elkaar open tegemoet te treden en fungeert als het voorportaal van publieke programmering.

Collectie

De programmering van AIR heeft sinds zijn oprichting in 1982 een rijke collectie publicaties, beelden, tekeningen, artikelen en manifesten voortgebracht. De website van de Rotterdam Architectuurprijs bevat daarnaast 450 gedocumenteerde projecten, een collectie die de zeggingskracht van de eigentijdse Rotterdamse architectuur samenvat. Onze partners beschikken over hun eigen kennis en netwerken.

AIR wil de inzichten, de ideeën en de kennis die wordt uitgewisseld en gegenereerd met onze programmering via de eigen websites ontsluiten en in verband brengen. Dat is een van de belangrijke ambities voor de volgende periode. Met deze inzet krijgen de positie van AIR als platform- en netwerkorganisatie meer betekenis. De relaties tussen de afzonderlijke programma's en de daarbij betrokken netwerken en personen worden inzichtelijk en toegankelijk. Daarmee kunnen we het geheugen van de stad inzetten en waardevolle kennis in de context plaatsen van actuele opgaven en ontwikkelingen. Actuele kwesties worden begrepen in de context van de lange termijn. Plekken, initiatieven en ontwikkelingen worden zichtbaar in de relatie tot de brede stedelijke opgave.

1982

ARCHITECTURE INTERNATIONAL
ROTTERDAM

START VAN DER LEEUWKRING

EERSTE GUEST URBAN CRITIC
Larry Beasley

DECODE SPACES - ROTTERDAM HERZIEN

STRAND AAN DE MAAS

ROTTERDAM ARCHITECTUURPRIJS

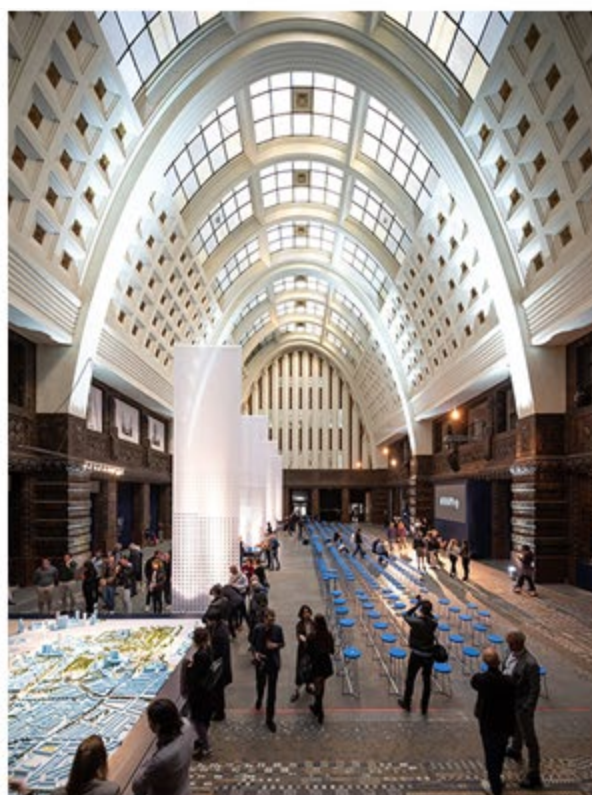

STADMAKERSCONGRES

OVER DE STAD GESPROKEN

ROTTERDAM ARCHITECTUUR MAAND Post Podium

2019

FOTO: OSSIP VAN DUIVENBODE

PROGRAMMERING

AIR organiseert drie programmaliijnen: podium, werkplaats en collectie. De inhoud van het programma kent zijn oorsprong in onze missie en krijgt richting met onze ambitie voor de komende jaren en op de lange termijn. Daarbij vormen onze eigen analyse van de Rotterdamse opgaven, de architectuurnota, de Omgevingsvisie, de IABx On Culture en de richtlijnen van het Cultuurplan het referentiekader.

Podium

AIR neemt in de volgende periode het initiatief tot drie podia: de jaarlijkse Rotterdam Architectuur Maand (1) met daarbinnen de programmering van het festivalhart en de doorlopende coördinatie van de Rotterdamse architectuurkalender; de Rotterdam Architectuurprijs (2); en een doorlopende reeks publieke debatten, lezingen en colleges onder de noemer Stadsgesprek (3).

1. Rotterdam Architectuur Maand

Met de Rotterdam Architectuur Maand (RAM) vieren we de stad, belichten we architectonische kwaliteit en innovatie en verkennen we het Rotterdam van de toekomst. De maand is een initiatief van Rotterdam Festivals en AIR, brengt de architectuurbeleving op een nationaal niveau en fungeert als stedelijk vliegwiel voor de (inter)connectiviteit tussen de professionele ontwerpwereld, talent en het publiek. Daarmee geven wij antwoord op aanbeveling 13 van de IABx on culture: “to make Rotterdam visible as a city of architecture: invest in establishing some kind of an ‘Architectural expo’. Using existing organizations, programmes and events like IABR, AIR, AFFR (and many others) as starting points”[10].

De RAM startte in 2016 met het samenbrengen en communiceren van een collectieve festivalkalender. Na drie succesvolle maar relatief bescheiden edities is het concept in 2019 naar een hoger plan getild met ruim 50 activiteiten, 60.000 bezoekers en een explosieve groei in het online bereik door cross-communicatie tussen met name Rotterdam Festivals, Rotterdam Partners, AIR en de Rotterdamse Dakendagen. Belangrijk voor de doorontwikkeling was het initiatief voor een festivalhart in het postkantoor aan de Coolsingel. Een dagelijks activiteitenprogramma gedurende de gehele maand en een laagdrempelige expositie over Rotterdamse gebiedsontwikkelingen trok bijna 27.000 bezoekers. AIR nam het initiatief (en de risico's), coördineerde het programma en gaf opdracht aan OMI en Studio 1:1 voor het ontwerpen van een artistieke interventie en tentoonstelling.

Ambitie

De RAM bestaat in de volgende fase uit vier elementaire onderdelen: een breed toegankelijk stadsprogramma met grote en kleinere festivals - zoals de Rotterdamse Dakendagen, de Dag van de Architectuur en de Dag van de Bouw (i); een inhoudelijk on-site programma op initiatief van musea, galeries en podia zoals WORM en de Independent School (ii); een bruisend festivalhart waar talent, vakwereld en het publiek elkaar op inhoud ontmoeten rond dagelijkse programmering en exposities (iii); een architectuurkalender, online community-platform en meetups (iv). Kwantitatief doel is 100.000 bezoekers aan het einde van deze beleidsperiode en op lange termijn een beweging richting het niveau van de Dutch Design Week. Belangrijke voorwaarde is het activeren van professionele netwerken, in het bijzonder ontwerp bureaus, en het onderwijs om daarmee de ‘onderstroom’ van experiment en talent steviger in het programma te brengen. Het laten groeien van publieksbereik is belangrijk. Dat denken we te bereiken door musea en galeries te laten aansluiten, door artistieke interventies in de stad te initiëren en door het op hoog niveau doorontwikkelen van het centrale festivalhart.

AIR en Rotterdam Festivals vormen samen een projectteam dat gedurende het kalenderjaar vorm geeft aan de inhoud, de communicatie en de productie. Het organisatiemodel van het London Festival of Architecture vormt hiervoor de inspiratiebron. AIR organiseert community-vorming, coördineert meet ups met programmeurs, is organisator van het festivalhart en geeft opdracht voor artistieke leiding en productie. Rotterdam Festivals focust zich op het op hoog niveau ondersteunen van het stadsprogramma. Gezamenlijk spannen we ons in om musea en galeries aan te laten sluiten. De lengte en de naam van de RAM is in 2020 onderwerp van evaluatie met Rotterdam Festivals.

2. Rotterdam Architectuurprijs

AIR organiseert in deze beleidsperiode vier edities van de Rotterdam Architectuurprijs. De prijs viert elk jaar de beste gebouwen van Rotterdam en inspireert tot reflectie op de stand van de architectuur. De gemeente Rotterdam startte tien jaar geleden met deze onafhankelijke prijs. Het gaat daarbij om de zeggingskracht van architectuur: de bijdrage van gebouwen aan de stad en het vakmanschap waarmee ontworpen en gebouwd wordt. Elk ingediend project komt in aanmerking voor een vakjuryprijs en een publieksprijs, van kleinschalige transformatie tot nieuwe woontoren of brug. Iedereen kan meedoen. De prijs wordt uitgereikt aan de ontwerper, de opdrachtgever én de bouwer van winnende projecten.

Ambitie

AIR organiseert het juryproces, de publieksstemming van 5000-7500 stemmen, de prijsuitreiking in het Stadhuis en een jaarmagazine. AIR voert ook de redactie over de recent vernieuwde website waarop een collectie van ruim 450 projecten is beschreven.

Daarnaast schrijft Vers Beton in opdracht van AIR maandelijks een architectuurkritiek, we verbreden daarmee het gesprek over de stand van de Rotterdamse architectuur. Ook vraagt AIR de Kracht van Rotterdam om met jonge fotografen het gebruikersperspectief vast te leggen. Daarmee wordt een nieuwe collectie toegevoegd aan de website en de prijsuitreiking.

De komende periode gaan we in het magazine, op de website en in de programmering nadrukkelijk op zoek naar de bijdrage van gebouwen aan de belangrijkste innovatieagenda van de stad volgens de architectuurnota: energie en inclusie.

3. Stadsgesprek

AIR organiseert het publieke gesprek over architectuur en stedelijke ontwikkeling in Rotterdam. We maken daarmee een breed publiek onderdeel van het denken over de stad en de architectuur. AIR wil inspireren, inzicht geven, kennisuitwisseling en meningsvorming stimuleren.

Ambitie

AIR programmeert jaarlijks drie reeksen. Over de stad gesproken is een tweemaandelijks lezing- en debatserie over grote stedelijke kwesties, actuele opgaven en ontwikkelingen. Het publieke gesprek wordt op een scherpe maar vooral ook nieuwsgierige wijze gevoerd. De komende periode zal onder meer het openbreken van gesloten ontwikkelprocessen, die slechts op afstand becommentarieerd kunnen worden, onderwerp van debat zijn.

In de Engelstalige lezingreeks TALKS about architecture

staat architectuur als artistieke discipline centraal. We organiseren TALKS in samenwerking met initiatiefnemer De Kort Van Schaik en Garage Rotterdam, en bieden hiermee vier keer per jaar een Rotterdams podium aan mondiaal opkomend ontwerptalent. TALKS startte in 2013 en heeft inmiddels een grote, internationale achterban van Rotterdamse ontwerpers weten te verzamelen. Rotterdam streeft ernaar om de komende jaren vijftigduizend nieuwe woningen te bouwen binnen de contouren van de bestaande stad. Wonen is een van de innovatielijnen in de architectuurnota. Ook staat de stad voor de uitdaging om de bestaande woonomgeving een kwaliteits- en energiesprong te laten maken. AIR verkent deze opgaven in de reeks Over wonen gesproken aan de hand van een kritische beschouwing van huidige en toekomstige woningbouwontwikkelingen en onderzoekt de potentie van innovatieve concepten en historische voorbeelden.

Werkplaats

Het werkplaatsprogramma van AIR bestaat in hoofdlijnen uit vier onderdelen: het Stadmakerscongres (1) en het hiermee samenhangende programma 365xSMC, cultuuronderwijs (2) vitaal architectuurklimaat (3) en ontwerpprijsvraag (4).

1. Stadmakerscongres

Het Stadmakerscongres (SMC) vormt het hart van het werkplaatsprogramma. Één dag in het jaar brengt AIR initiatiefnemers uit alle kanten van de stad samen, dwars door generaties en professionele scheidslijnen. Het SMC is ontstaan vanuit een beweging die (inter)nationaal en lokaal voelbaar is, en het werken aan de stad niet langer slechts aan institutionele partijen voorbehoudt. Iedereen die zich betrokken voelt bij de stad kan vanuit zijn specifieke deskundigheid en ambitie bijdragen aan de ontwikkeling ervan. Iedereen maakt de stad. Dat is de overtuiging en tevens de opgave die het SMC centraal stelt. De breedte en variëteit van het programma en de deelnemers weerspiegelen deze gedachte. AIR organiseert het SMC sinds 2009. Het wordt gedragen door de Van der Leeuwkring, de gemeente Rotterdam en Theater Rotterdam. In 2019 trok het congres 1500 deelnemers en omvatte het zo'n 40 tours, debatten, colleges, spelvormen en ontwerpessies met evenzoveel programmapartners. Het is een uitgesproken Rotterdams programma, maar trekt deelnemers uit de gehele Benelux. Het SMC is de energieke ruimte in figuurlijke zin waarmee we het thema Open Stad | Energieke Ruimte de komende jaren op scherp zetten.

Ambitie

AIR organiseert in de volgende beleidsperiode vier edities van het SMC. Het SMC is uitgegroeid tot een zeer succesvol programma voor de stad met een nationaal profiel. AIR wil het de komende periode blijven vernieuwen en stevig verbinden met het thema Open Stad|Energieke Ruimte. Vaste elementen in het programma: de jaarlijkse Van der Leeuwprijs voor een klein initiatief met grote betekenis voor de publieke opgave van Rotterdam, de presentatie van de 'staat van de stad' door de gemeente Rotterdam, een masterclass en keynote door de Guest Urban Critic op uitnodiging van de Van der Leeuwkring, Studio Stadmaken Live door Vers Beton en Open Rotterdam en tientallen sessies rond het centrale thema op initiatief van Rotterdamse stadmakers. Kwantitatief heeft het SMC geen groeiambitie. Er kunnen/mogen niet meer mensen in Theater Rotterdam. Wel stimuleert AIR goede fringe meetings op specifieke locaties in de stad, zoals deze afgelopen jaren plaats vonden in de moskee van Hillesluis, Pier80 in BoTu en het Hart van Alexander.

365xSMC

Het Stadmakerscongres wekt de suggestie van een eendaags evenement, maar er wordt het gehele jaar naartoe gewerkt door vele stadslabs, initiatiefnemers, energie coöperaties, culturele programmeurs en door de Van der Leeuwkring en betrokken ambtenaren. Tegelijk staat er spanning op de cultuur van samen stadmaken. De relevantie van het stadmaken vraagt om een voortdurende investering in de vitaliteit ervan.

Met deelnemers zijn de opgaven verkend die in het hoofdstuk strategie zijn benoemd: de stad moet veranderen. Klimaatadaptatie, energietransitie, verdichting, technologisering, mobiliteitstransitie, rechtvaardigheid en inclusie. Het zijn abstracte opgaven die concrete vragen opwerpen over de ruimtelijke en maatschappelijke ontwikkeling van Rotterdam, dwars door grenzen tussen het private en het publieke, de onder- en de bovengrond, de stad en de regio. Rotterdam moet meer samenkomen en werken aan nieuwe collectieve opgaven, waarmee plekken en initiatieven in verband worden gebracht met een visie op de stad in zijn samenhang, diversiteit en complexiteit.

Ambitie

Werkplaats van het stadmaken via verschillende programmavormen activeren; met tweemaandelijks bijeenkomsten van een dagdeel waarin ervaring, kennis, programma's en plekken worden uitgewisseld, tours naar plekken, initiatieven en ontwikkelingen van betekenis, artikelen rond het thema met verhalen én concrete aanbevelingen. Ten tijde van het Stadmakerscongres

brengen we alles wat hier geleerd wordt in een samenhangend programma naar het congres. Dit vraagt om het continu actualiseren van de transitieopgaven waar de stad voor staat.

Masterclass: Nationale Prestatie Rotterdam Zuid

Een jaarlijkse masterclass waarmee de samenhangende opgave voor Rotterdam Zuid in verband wordt gebracht met de stad en de regio. Met focus op de grote opgaven en de uitvindingen op Zuid die van nationale betekenis zouden moeten zijn in het licht van het NPRZ: veerkrachtige buurten en nieuwe woon- werkmilieus (i); het publieke domein en het veranderende cultuur- en leerlandschap inclusief de ambitie voor de Cultuurcampus, de onderwijscampus Pendrecht door Stichting de Verre Bergen en de scholenschuif (ii); de (veronderstelde) katalyserende werking van gebiedsontwikkelingen Hart van Zuid, Feyenoord City, Rijn- en Maashaven en Waalhaven (iii); en de mobiliteitstransitie in het licht van innovatie, vervoersarmoede en de ontwikkelingen van het HOV en nieuwe oeververbindingen over de Maas en de Maashaven (iv).

Hiermee geven we vervolg aan de jonge traditie AIR-masterclasses Just City Design en Inclusive Waterfronts op initiatief van Van Alen Institute en Francine Houben. Er worden bovendien inspirerende onderzoeken gedaan op Zuid, onder meer op initiatief van het atelier Rijksbouwmeester, dat willen we zichtbaar maken. De inzet van deze masterclasses is om het netwerk van marktpartijen, corporaties, ontwerpers en instellingen samen te laten komen, kennis te delen en om de verbinding tussen persoonlijke betrokkenheid en professionele expertise productief te maken voor Zuid via ontwerpkracht.

Ambitie

Samen met NPRZ organiseert AIR één impactvolle publieke masterclass per jaar. De masterclass bestaat uit een startconferentie, werkweken en een slotpresentatie op het SMC.

2.Cultuuronderwijs

In 2019 is AIR gestart met het cultuuronderwijsprogramma Leren in de metropo(o)lder, een initiatief van Podium Architectuur Haarlemmermeer en Schiphol. Door een samenwerking aan te gaan en dit programma onder leiding van AIR uit te breiden naar Rotterdam, willen we het ontwerpdenken een vaste plek geven in het voortgezet onderwijs.

De uitdaging is om jongeren in aanraking te laten komen met actuele ruimtelijke opgaves als energietransitie,

waterproblematiek en consumptie. We verbinden opdrachtgevers en professionals met jongeren en via de jongeren, de opgaven met hun ouders. De onderwerpen van de verschillende projecten zijn echt. Ze komen uit de praktijk en worden bedacht door opdrachtgevers. Het is een manier om jongeren bewust te maken en te enthousiasmeren voor de omgeving waarin ze wonen en ruimtelijke vraagstukken op een uitdagende manier te benaderen.

Ambitie

We zijn in 2020 gestart op het Technasium Kralingen, een veelkleurige havo/vwo-school. De ambitie van AIR is om het cultuuronderwijsprogramma Leren in de Metrop(o)lder op vijf scholen te brengen, bij voorkeur op Zuid, variërend van vmbo tot vwo. Daarnaast ambiëren we een samenwerking met Archiklas: architectuur- en cultuuronderwijs op basisscholen. Met Bibliotheek Rotterdam zetten we dit programma stad-breed neer in de vorm van een publiek lesprogramma.

3. Platform

Een vitaal architectuurklimaat is essentieel voor Rotterdam als architectuurstad en basis voor het werk van AIR. Daarom werkt AIR sinds 2002 voortdurend aan netwerkvorming, talentontwikkeling en goed opdrachtgeverschap met de volgende platforms:

Van der Leeuwkring

AIR is sinds 2005 initiatiefnemer van de Van der Leeuwkring, bestaande uit Rotterdamse opdrachtgevers die zich op persoonlijke titel en bedrijfsmatig inspannen voor goed opdrachtgeverschap in het licht van Rotterdamse opgaven. Motto van de kring: privaat initiatief voor de publieke ruimte. De kring organiseert vijf keer per jaar een denksessie, draagt financieel en inhoudelijk bij aan het Stadmakerscongres, nodigt een Guest Urban Critic uit en reikt de Van der Leeuwprijs uit aan een klein initiatief met grote betekenis voor de stad. In de volgende periode wil de kring zich hardmaken voor een open stad.

Platform Ruimtelijk Ontwerp

Aan het Platform Ruimtelijk Ontwerp zijn op uitnodiging van AIR 75 architecten, landschapsarchitecten, stedenbouwkundigen en historici verbonden namens evenveel bureaus. Het platform komt tenminste vier keer per jaar bijeen en wil een open gedachtewisseling tot stand brengen tussen de gemeente Rotterdam, de wethouder en de ontwerpgemeenschap over de ruimtelijke opgaven voor Rotterdam. Het platform zet de architectuurnota op scherp in de vorm van een jaarlijkse actieagenda.

Fresh AIR

AIR zal in de komende beleidsperiode jong talent actief betrekken bij de grote opgaven van de stad. Daarom initieerden we in 2018 het platform 'FreshAIR', een netwerk dat de nieuwe lichten ontwerpers en opdrachtgevers vertegenwoordigt. AIR biedt hen plek om elkaar te ontmoeten, betrokkenheid te tonen bij de ontwikkeling van de stad, hun ideeën zichtbaar te maken en nieuw programma te initiëren. Met de coördinatoren van de Rotterdamse Academie van Bouwkunst werkt AIR samen.

4. Ontwerpcompetitie

AIR wil jong talent actief betrekken bij de transformatie van de stad, hun creativiteit zichtbaar maken en uitdagen tot innovatief ontwerp. Daarom hebben we ons in de vorige periode als partner verbonden aan de internationale ontwerpcompetitie European 15 'productive Rotterdam' waarbij 123 ontwerpteams met lokale stakeholders, opdrachtgevers en de gemeente Rotterdam aan vijf Rotterdamse locaties hebben gewerkt. AIR en Stichting European NL zorgden samen voor de prijsvraagopgave, financiering, een publiek programma met prijsuitreiking, debatten, colleges en een slotconferentie. Met als gedroomd resultaat lokaal engagement op stedelijke opgaven en de daadwerkelijke realisatie van voorbeeldstellende projecten.

Ambitie

Via European15 hebben we ervaren hoeveel behoefte er is bij alle betrokken partijen (markt, overheid, ontwerpers) om via ontwerp na te denken en te spreken over de stad en zo elkaars horizon te verbreden. AIR wil daarom in deze periode met twee Rotterdamse locaties deelnemen aan de volgende edities.

Collectie

AIR ontsluit zijn collectie van kennis, inzichten en ideeën via de eigen websites en in samenwerking met mediapartners. Het in verband brengen, toegankelijk maken en in context plaatsen van deze collectie is een van de belangrijkste speerpunten voor de komende periode.

Vers Beton

Sinds 2013 ondersteunt AIR de sectie stedelijke ontwikkeling en architectuur van Vers Beton, het – destijds startende – online tijdschrift van de 'hard denkende' Rotterdammer. Vers Beton heeft, onder meer dankzij het partnerschap met AIR, haar bereik en kwaliteit kunnen vergroten en een rijk dossier artikelen opgebouwd die via beide websites wordt ontsloten. Vers Beton heeft in 2018

besloten om een ledenmodel in te voeren. Daarmee is de succesvolle sectie architectuur en stedenbouw verdwenen en de samenwerking vernieuwd.

Ambitie

In deze periode willen we met Vers Beton gaan werken aan een dossier architectuurkritiek in samenhang met de Rotterdam architectuurprijs, een dossier met portretten van jonge Rotterdamse ontwerpers en aan een dossier Open Stad|Energieke Ruimte.

ORGANISATIE

AIR is een platform. We programmeren breed en continu, overal in de stad én in onze eigen werkplaats op Zuid. We werken, om in termen van het cultuurplan te spreken, intrinsiek interconnectief. Met een nieuwsgierige, open, zelfbewuste en naar buiten gerichte blik. We werken samen met tal van partners en staan voortdurend open voor initiatieven en ideeën uit de stad.

Personele organisatie

Om onze ambities voor de komende periode te kunnen waarmaken, werkt AIR met een compact, maar veelzijdig team aan alle programma's. In het voorjaar van 2018 is een nieuwe, meewerkende duo-directie benoemd. Barbara Luns en Bas van der Pol verenigen in hun werk bestuurs- en managementtaken. De algehele programmaleiding en de coördinatie van het netwerkprogramma van AIR ligt in hun handen. De directie werkt dagelijks samen met een kernteam van jonge programmamakers en wordt ondersteund door een office manager en een ervaren marketing- en communicatiemedewerker.

Daarnaast maakt AIR gebruik van gespecialiseerde externen, voor de organisatie van gelaagde en omvangrijke projecten. Zo betrekken we een projectleider en een redacteur bij de meerjarige ontwerpcompetitie European en de Rotterdam Architectuurprijs. Voor de organisatie van het Stadmakerscongres geven we opdracht aan een ervaren hoofdproducent en werken we samen met het productieteam van Theater Rotterdam en tal van vrijwilligers. Voor de doorontwikkeling van de Rotterdam Architectuur Maand hebben AIR en Rotterdam Festivals een toegewijd projectteam en een stuurgroep samengesteld en geven we opdracht aan een hoofdproducent en een artistiek leider. Voor de uitvoering van het werkplaatsprogramma werkt AIR met wisselende ateliermeesters en 'connectors', betrokken en bevoegen individuen die relevante netwerken weten te vinden en te verbinden.

Organisatieondersteuning

Ten behoeve van een professionele en stabiele organisatie werkt AIR met gespecialiseerde adviseurs. Altijd HR zorgt voor toegankelijke sollicitatieprocedures en adviseert over arbeidsvoorwaarden. I&O Netsys verzorgt de ICT, ziet erop toe dat deze goed werkbaar is voor medewerkers en externen en richt deze 'AVG-proof' in. Berghout MAS verzorgt de salarisadministratie en ondersteunt AIR in het voldoen aan de meest actuele wet- en regelgeving.

Tinke Assurantiën organiseert de verzekeringen en pensioenen van AIR. Bij omvangrijke podiumactiviteiten verzorgt Tinke het risicomanagement voor AIR, het publiek en onze partners. Ten behoeve van een goede financiële administratie wordt AIR ondersteund door boekhouder Charlotte Loeber. Zij voert controle uit op het betalingsverkeer en bereidt de jaarrekening en de accountantscontrole(s) voor.

Huisvesting

Sinds het voorjaar van 2017 is AIR gevestigd in de voormalige RET-remise aan de Waalhaven Oostzijde 1. We delen het gebouw, ontworpen door de voormalige Rotterdamse stadsbouwmeester Ad van der Steur, met Veldacademie. We kunnen hier vrij beschikken over diverse workshop- en presentatieruimtes, die we gebruiken voor ons doorlopende programma. De komende beleidsperiode wil AIR dit concept ook op andere plekken ontwikkelen. De beoogde 'architectuurwerkplaats' met publieksfuncties, onderdeel van Cultuurcampus Rotterdam, biedt hiervoor goede en concrete aanknopingspunten. In het bijzonder vanwege zijn brede lokale, stedelijke en nationale profiel op Zuid. AIR, Rotterdam Partners, Urban Guides, Veldacademie en betrokken opleidingen zijn uitgenodigd om dit concept verder te verkennen en in de praktijk te testen.

Communicatie en publieksbereik

De communicatiestrategie van AIR delen we op in: doelgroepenbeleid, mediamix, vormgeving en het vormen van een online community. De manier waarop we communiceren is onlosmakelijk verbonden aan onze doorlopende programmering. Iedereen bij AIR is bezig met communicatie, maar er is één vaste communicatieleider die stuurt op de strategie, de middelen en de partnerschappen.

Doelgroepen

De communicatie van AIR is erop gericht om het publiek actief te betrekken, niet slechts te trekken. We onderscheiden daarbij twee profielen, early adopters en early majority, en spiegelen deze aan de motieven die het Rotterdamse culturele doelgroepenmodel onderscheidt.

Werkplaatsprogramma: early adopters

Iedereen die zich betrokken voelt bij de stad en vanuit zijn eigen deskundigheid, nieuwsgierigheid en ambitie wil bijdragen aan de ruimtelijke ontwikkeling ervan. Het werkplaatsprogramma kent geen publiek, alleen deelnemers. Het activeren van 'netwerken van vernieuwers' is dan ook van groot belang. Het zijn de 'early adopters' die actief de connectie kunnen bevorderen tussen abstracte kansen en opgaven en concrete ontwikkelingen en plekken in de stad. 'Early adopters' zijn er binnen de vakgemeenschap én onder de stadsbewoners, dwars door generaties en culturen. Zij weten van nieuwe uitvindingen en concepten en hebben oog voor innovatie. Het zijn de vernieuwers binnen bedrijven, overheden, instellingen, stadslabs, energiecoöperaties, ondernemersverenigingen, jeugdcrans, sportclubs en buurthuizen. AIR brengt hen samen.

Podiumprogramma: early majority

Architectuur is een publieke zaak voor alle Rotterdammers. AIR richt zich daarom met het podiumprogramma op een breed en divers publiek, de 'early majority' die nieuwsgierig is naar de ontwikkeling van zijn of haar stad. De MOSAIC/Whize-doelgroepen die gemotiveerd worden door sociale en/of culturele distinctie, stimulatie, binding en transmissie passen in dit profiel. AIR nodigt deze doelgroepen uit tot (mee)denken, tot leren, tot het vormen van meningen. We willen de 'early majority' inspireren tot het ontwikkelen van betrokkenheid bij de volgende kansen en opgaven van de stad.

Connectors

De afgelopen jaren wist AIR, door het opzetten van twintig stadslabs in buurten en wijken, ook echt de verbinding te maken tussen de 'early adopters' en de 'early majority'. Door lokaal betrokkenheid te organiseren lukte het om - in termen van het Rotterdamse doelgroepenmodel - ook de 'stedelijke toekomstbouwers' en 'wijkgerichte vrijetijdsgenieters' te betrekken bij denken én doen. In de achterliggende periode waren de trekkers van stadslabs essentieel voor de totstandbrenging van deze connectiviteit. Mensen als Robbert de Vrieze in BoTu, Marco Stout in het Hoogkwartier, Malique Mohammad in het Oude Westen of Arzu Ayikgezmez in Charlois. In de volgende periode zet AIR deze werkwijze voort, met

het inrichten van een nieuwe groep 'connectors' rond de masterclasses op Zuid als belangrijk speerpunt.

Mediamix

AIR communiceert via meerdere websites, nieuwsbrieven en sociale media-kanalen. Daarnaast trekken we samen op met verschillende mediapartners en zetten we in op free publicity.

Websites

De websites van AIR vormen de digitale kern van onze platformfunctie. airrotterdam.eu toont onze activiteitenkalender en programma-updates. Deze ontsluit ook programmawebsites die (mede) onder het beheer van AIR staan zoals rotterdamarchitectuurmaand.nl, stadmakerscongres.nl, rotterdamarchitectuurprijs.nl, e15rotterdam.nl en enkele verouderde maar waardevolle dossiers zoals rotterdam70.nl en stedenbouworotterdam.nl.

Nieuwsbrieven

AIR verstuurt heel gericht nieuwsbrieven naar verschillende doelgroepen. AIR maakt gebruik van een uitgebreid CRM-systeem om het opgebouwde netwerk en deelnemersbestand te bereiken en via AIR te ontsluiten voor programmapartners.

Social media

Ons bereik op sociale media is de afgelopen jaar vergroot. Met name tijdens De Rotterdam Architectuur Maand en het Stadmakerscongres was er veel activiteit op social media. Goede toolkits en online community tools en varianten op 'thunderclap' zoals Hootsuite Amplify willen we in de volgende periode benutten om ook online 'interconnectief' door te groeien.

Mediapartners

AIR werkt met verschillende mediapartners, om ons publieksbereik te vergroten. Sinds 2013 werken we structureel samen met mediapartner Vers Beton. Samen bouwen we aan online dossiers over onder meer ontwerpcompetities, architectuurkritiek en portretten van (jonge) architecten. Sinds 2017 zijn Vers Beton en Open Rotterdam vaste partners van het Stadmakerscongres en de RAM.

Free publicity

Met de aanstelling van een vaste communicatiestrategie is onze inzet op free publicity vergroot. Dat werpt vruchten af. Rond de Rotterdam Architectuurprijs, het Stadmakerscongres en de RAM is er zowel lokale als nationale pers aandacht geweest. De samenwerking met Rotterdam Partners willen we intensiveren.

Vormgeving

AIR vernieuwt gefaseerd zijn gehele vormgeving. Zowel de vormgeving van het Stadmakerscongres (door Studio De Ronners) als die van de Rotterdam Architectuurprijs en European (beide door Loes Sikkes) zijn in 2019 vernieuwd. In 2020 heeft Studio De Ronners opdracht om de online integratie en de huisstijl van AIR vorm te geven.

Communicatie-ambities

AIR genereert vanuit de programmering tal van waardevolle inzichten, kennis en ideeën. Het gaat om artikelen, publicaties, video's en ook persoonlijke kennis van mensen in ons netwerk. Deze willen we graag digitaal collectioneren en openstellen voor andere partijen. Dit is een belangrijke communicatie-ambitie voor de volgende beleidsperiode.

Daarnaast zullen we de online architectuurkalender doorontwikkelen, AIR zet deze stap in 2020. De architectuurkalender geeft een duidelijk overzicht van alle architectuuractiviteiten in Rotterdam en biedt een community-tool voor partners en publiek. Zij kunnen activiteiten plaatsen, uitwisselen en een persoonlijk programma-profiel opstellen. Deze tool wordt geïntegreerd in de website van de Rotterdam Architectuur Maand.

Kengetallen

AIR is in het huidige cultuurplan een ontwikkelinstelling, kengetallen zijn niet afrekenbaar. Echter, als architectuur in Rotterdam wordt gepositioneerd als een publieke zaak voor alle Rotterdammers, dan is het wel belangrijk een zo breed mogelijk publiek te betrekken. Onder de nieuwe directie heeft AIR het publieksbereik en het aantal activiteiten in 2018 en 2019 daarom vergroot. Het initiëren van het festivalhart tijdens de Rotterdam Architectuur Maand vervulde daarin een belangrijke rol, ook in het beter bereiken van de 'stedelijke toekomstbouwers'. Was het aantal bezoekers in 2018 door de vorige directie nog geprognostiseerd op 2.990, het gerealiseerde aantal betrof dat jaar 6.614. In het concept verslag over 2019, het eerste volledige jaar onder de nieuwe directie, kan AIR ruim 35.000 bezoeken noteren. De ambitie voor de volgende periode is om dit te bestendigen. Ook willen we de 'stedelijke toekomstbouwers' die we bereiken vasthouden en actiever betrekken. AIR wil zich daarnaast inzetten om via nieuwe partners tot een grotere en bredere belangstelling voor de architectuurmaand te komen. Dit moet een netwerkprestatie zijn, interconnectief en niet introvert. Voor publieksgegevens verwijzen we naar de bijlage op pagina 31.

Governance

Stichting Architectuur Instituut Rotterdam (AIR) is georganiseerd volgens een raad van toezicht-model en volgt de Governance Code Cultuur, de Fair Practice Code en de Code Culturele Diversiteit en Inclusie. AIR beschikt over een ANBI status en werkt vanuit de maatschappelijke doelstelling zoals deze is vastgelegd in de statuten.

Raad van toezicht en bestuur

De raad van toezicht heeft Barbara Luns (1 juni 2018) en Bas van der Pol (1 maart 2018) benoemd als directie. De directie geeft leiding aan de organisatie, is het gezicht van AIR en geeft vorm en uitvoering aan het meerjarige beleid en de jaarplannen. Het is de directie niet toegestaan om bezoldigde nevenfuncties uit te voeren die in relatie tot hun functioneren de schijn van belangenverstrengeling zouden kunnen oproepen.

De raad van toezicht bestaat uit zes leden. De raad heeft uit zijn midden een voorzitter en een vertrouwenspersoon benoemd. De leden voelen zich betrokken bij de cultuur, architectuur en de ontwikkeling van Rotterdam en stellen hun tijd onbezoldigd beschikbaar. De raad adviseert het bestuur in de juiste balans tussen betrokkenheid en bestuurlijke afstand en houdt op actieve, kritische en stimulerende wijze toezicht op de doelstellingen, identiteit en financiële en organisatorische continuïteit van de stichting.

De statuten van AIR, het reglement van de raad en het directiereglement organiseren de rollen, taken en verantwoordelijkheden binnen de stichting. De raad hanteert een rooster van aftreden, een profiel en evalueert zichzelf jaarlijks. In alles handelen het bestuur en de raad conform de wet en de daarvoor geldende richtlijnen voortvloeiend uit genoemde codes.

Control

AIR stuurt op een integer en controleerbaar proces van opdrachtverlening, betaling en verantwoording. Opdrachten worden verleend door middel van een ondertekende opdrachtbevestiging of offerte. Alleen de directie is tekenbevoegd. Betalingen en opdrachtverleningen geschieden volgens een vierogenprincipe. Daarop zijn geen uitzonderingen. De boekhouding en de voorbereiding van de jaarrekening zijn belegd bij een onafhankelijk boekhouder. De raad van toezicht stelt de jaarrekening vast en geeft opdracht aan een accountant om deze te controleren. Zijn bevindingen worden jaarlijks besproken met de directie en de raad.

Fair Practice Code

Tot de taken van het bestuur behoren goed werkgeverschap en opdrachtgeverschap. Het bestuur volgt hiervoor de Fair Practice Code.

In de arbeidsovereenkomst en daaraan verbonden arbeidsvoorwaarden zijn alle rechten en plichten voor werknemers vastgelegd. De stichting heeft een opleidingsbeleid, een persoonlijk ontwikkelplan en een (verplichte) collectieve pensioenvoorziening voor al haar medewerkers. Ook zijn directie en medewerkers verzekerd voor arbeidsongeschiktheid, ziekte, ongevallen en schade. De CAO Kunsteducatie en de richtlijnen van De Zaak Nu vormen het belangrijkste referentiekader voor salarisbepaling.

Als opdrachtgever neemt AIR zijn verantwoordelijkheid zeer serieus. Afspraken, rechten en plichten worden goed vastgelegd in een modelovereenkomst, offerte of vrijwilligersovereenkomst. AIR laat zich met oog op auteursrecht deskundig adviseren. Voor bepaling van honoraria worden waar mogelijk landelijke richtlijnen of die van brancheverenigingen gevolgd. AIR stuurt aan op een zo kort mogelijke betalingstermijn, in bijzonder in het opdrachtgeverschap naar zelfstandig ondernemers. AIR organiseert ook periodiek feedback vanuit zijn opdrachtnemers. Voor het vaststellen van tarieven vormt de subsidieleidraad van het Stimuleringsfonds Creatieve Industrie een belangrijk referentiekader.

Diversiteit en inclusie

Met oog op diversiteit en inclusie is de praktijk van AIR tweeledig. Enerzijds is het ruimtelijk en procesmatig vormgeven aan een inclusieve stad een belangrijke inhoudelijke agenda. Anderzijds voelt AIR een culturele opdracht om de veelkleurigheid van de stad te weerspiegelen en voorop te lopen in diversiteitsbeleid. AIR wil door programmering, netwerkvorming en voorbeeldstellend beleid ook in de sectoren rond stedelijke ontwikkeling inspireren tot verandering en daarbij ook de volgende generatie nadrukkelijk betrekken. De diversiteitscode en het lokale beleid werken daarbij niet slechts als een formele grondslag, maar ook als een inhoudelijk kompas en een ruggensteun. Een explicitering aan de hand van de vier P's:

Programma

AIR heeft het ontwerpen aan een inclusieve en rechtvaardige stad in Rotterdam op de agenda gezet. Door inspirerende gasten als Toni Griffin, Sir. David Adjaye, Eran Chen en Viktoria Walldin uit te nodigen is de groeiende veelkleurigheid van de architectuur en het stadmaken op onze grootste podia gerepresenteerd. Dit

is passend in de Rotterdamse architectuurcultuur waarin internationale invloeden altijd essentieel zijn geweest voor vernieuwing. Via de masterclasses 'Just City Design', 'Inclusive Waterfronts' en 'Designing Community' en een partnerschap met Concrete Blossom als gastcurator van het Stadmakerscongres 2017 kon een jong en meer divers publiek zich op inhoud verbinden aan de Rotterdamse stadsontwikkeling. Met het cultuuronderwijsprogramma 'Leren in de Metro(o)lder' bereiken we scholieren. Onze expertmeetings en debatten over de nieuwe architectuurnota en de concept Omgevingsvisie, droegen eraan bij dat inclusie ook manifest is geworden in ruimtelijk beleid.

In de nieuwe beleidsperiode bouwen we voort op deze lijn. Agenderen blijft nodig, maar voorbij het gesprek willen we op zoek naar innovatie ten behoeve van de open stad. Representatie blijft daarbij belangrijk, zonder compromissen te doen op inhoud. Dat weerspiegelt AIR in de selectie van sprekers, moderatoren, ateliermeesters en de samenstelling van jury's. Generatie, geslacht en kleur zijn vanzelfsprekend onderdeel geworden in het uitnodigingsbeleid van AIR. Geïnspireerd door de 'Just City Index' van Toni Griffin waarin 'a sense of belonging' een kernbegrip is.

Partners & publiek

Via de inhoud van genoemde programma's verkleurt het netwerk van vernieuwers. Daarbij is onze observatie: hoe jonger, hoe meer divers. Voor de diversiteit van het werkplaatsprogramma richt AIR zich daarom vooral op het uitbouwen van het young-professionals netwerk, verwant aan de doelgroep 'digitale kijkers' en het activeren van nieuwe 'connectors' op Zuid. Daarnaast zijn Bibliotheek Rotterdam en scholen in het cultuuronderwijs belangrijke partners.

Voor het festivalhart van de Rotterdam Architectuur Maand wordt gezocht naar laagdrempelige plekken. Motel Mozaique en de Dakendagen hebben aangegeven graag meerjarig samen te willen werken aan een meer divers publiek. Met het communicatieteam van Rotterdam Festivals werken we aan een communicatieplan dat vertrekt vanuit de lessen van het MOSAIC/Whize doelgroepenmodel.

Personeel

AIR werkt met open sollicitatieprocedures en wordt daarbij ondersteund door een gespecialiseerd HR-bureau. Leden van het young-professionals netwerk FreshAIR worden actief uitgenodigd om te solliciteren. AIR heeft zo de culturele diversiteit van het team weten te vergroten. De raad van toezicht heeft de code diversiteit en inclusie

omarmd en maakt voor zijn vacatures ook gebruik van een gespecialiseerd HR-bureau. Daarbij bewaakt de raad een gelijke verhouding tussen mannen en vrouwen en streeft zij naar diversiteit in leeftijd en culturele achtergrond.

Financiën

De begroting is opgebouwd uit een inschatting van reële baten en lasten, gegrond in de ervaringsdeskundigheid van AIR en het vermogen om kosten te optimaliseren in samenwerkingsprojecten. AIR is BTW-plichtig, onze begroting is exclusief BTW-bedragen opgebouwd. Er zijn geen in-kind bijdragen gekapitaliseerd. Alle opgenomen bedragen zijn gemiddeld genomen indien enig programma meerjarig wordt uitgevoerd. 2020 vormt hiervoor het referentiejaar.

Met de ambities van de nieuwe directie is de begroting in de achterliggende periode omhoog gebracht van 740.000 euro in 2018 naar 1 miljoen euro in 2019 en 2020. Dekking hiervoor is gevonden in de bijdrage van programmapartners. Daarnaast heeft de vorige directeur voor zijn vertrek in 2018 het team afgeslankt en de huisvestingslasten geoptimaliseerd. Hierdoor was de huidige directie in de gelegenheid om een bestemmingsreserve aan te wenden voor ambitieuze programmering. In 2019 is het team opnieuw opgebouwd, de beheerslasten zijn daarmee vanaf 2020 weer op een voor AIR gebruikelijk niveau.

Dekking ambities 2021-2024

Voor de komende cultuurplanperiode werken we met een begroting van iets meer dan 1.1 miljoen euro. Aan de kostenkant is de belangrijkste verandering een hogere investering in de RAM. De dekking hiervoor zoekt AIR primair in een structureel hogere bijdrage van het Stimuleringsfonds Creatieve Industrie (SCI) en co-financiering op het festivalhart. Het SCI herkent in AIR een instelling die van belang is voor de ontwikkeling en versterking van de culturele infrastructuur en creatieve industrie in Nederland. AIR heeft dan ook de mogelijkheid verkend voor ondersteuning uit hun meerjarige programma's vanaf 2020. Het fonds beschouwt een dergelijke aanvraag als passend met oog op onze ambities voor de RAM, de inhoud rond de masterclass Nationale Prestatie Rotterdam Zuid en het profiel van het Stadmakerscongres. Waarbij opgemerkt dat ook de adviescommissie van het SCI vanzelfsprekend zijn eigen afweging zal maken.

AIR heeft met alle begrote programmapartners gesproken over onze ambities voor deze beleidsperiode. We stellen deze begroting met vertrouwen op.

Noten

Voor het schrijven van dit beleidsplan heeft AIR kennis benut uit onderstaande publicaties. Het gaat daarbij zonder uitzondering om een parafrase. Quotes zijn in de tekst voorzien van bron of afzender.

1. Piet Vollaard in Rotterdam herzien, Dertig jaar architectuur 1977 – 2007.
2. Cor Wagenaar in Welvaartsstad in wording. De wederopbouw van Rotterdam, 1940-1952
3. Bert van Meggelen & Umberto Barbieri in De Kop van Zuid, ontwerp en onderzoek, Architecture International Rotterdam.
4. Jacob Voorthuis in Het ontwerpgesprek, een filosofie van het ontwerpen
5. Richard Sennett in Stadsleven, Een visie op de metropool van de toekomst
6. Kees Christiaanse in Open Stad: Designing Coexistence
7. Alexander D'Hooghe slotlezing Stadmakerscongres 2019, Guest Urban Critic
8. Rotterdam Architectuurstad. Met ontwerpkracht bouwen aan Rotterdam. 2019
9. Eindconclusies Werkgroep architectuur, IABx On Culture 2017. De werkgroep architectuur stond onder voorzitterschap van AIR en bestond uit Patrick van der Klooster (voorzitter), George Brugmans, Juliette Bekkering, David Gianotten, Brenda Kamphuis, Kees Kaan, Jorn Konijn, Machiel van Dorst, Sander de longh (secretaris)
10. Recommendation 13 of the Expert Edition of the International Advisory Board: the IABx 2017 on Culture in Rotterdam, stay close to what you are! Becoming an international cultural hotspot, starts with authenticity.,

Stichting AIR
Architectuur Instituut Rotterdam

Tekstredactie
AIR i.s.m. Elsbeth Grievink

Grafisch ontwerp
i.s.m. Loes Sikkes Visuele communicatie

Fotografie
Fotografie AIR, tenzij anders vermeld

Rotterdam, januari 2020

Bijlage Publieksgegevens

	Bereik 2018 Rotterdam ¹	Bereik 2018 Nederland	Bereik 2019 Rotterdam ²	Bereik 2019 Nederland	Prognose 2024 Rotterdam	Prognose 2024 Nederland
Stadse Alleseters	47.5%	52.5%	30%	40%	30%	40%
Elitaire Cultuurminnaars	27.5%	32.5%	13%	25%	10%	22.5%
Klassieke Kunstliefhebbers	5%	7.5%	2%	5%	2.5%	5%
Actieve Families	5%	0%	3%	0%	2.5%	0%
Randstedelijke Gemakzoekers	0%	0%	6%	20%	7.5%	22.5%
Digitale Kijkers	5%	7.5%	12%	10%	12.5%	10%
Stedelijke Toekomstbouwers	5%	0%	21%	0%	25%	0%
Wijkgerichte Vrijtijdsgenieters	5%	0%	13%	0%	10%	0%

	2018	2019 ³	2021-2024
Aantal bezoeken	6.614	35.756	34.090
Aantal producties⁴	78	61	65

¹ Op basis prestatieraster 2018

² Op basis doelgroepenonderzoek en concept prestatieraster 2019

³ Op basis concept jaarverslag 2019

⁴ Het Stadmakerscongres is meegenomen als één enkele productie

